

ТУРЕЦЬКА ПРИТЧА В ПРАГМАТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Статтю присвячено дослідженню семантики турецької притчі у прагматичному аспекті. Зазначено, що існує особливий різновид турецької притчі – притча-анекдот. Зроблено висновок, що семантика турецьких притч-анекдотів про Ходжу Насреддина умовлена прагматичним компонентом, вони мають глибинне духовне значення, імпліцитно виражений висновок та мораль, які спонукають до певних дій або застерігають від них.

Ключові слова: *притча, анекдот, прагматика, прагматичний аспект, семантика, експліцитний рівень, імпліцитний рівень.*

Данная статья посвящена исследованию семантики турецкой притчи в прагматическом аспекте. Отмечено, что существует особенная разновидность турецкой притчи – притча-анекдот. Сделан вывод, что семантика турецких притч-анекдотов о Ходже Насреддине предопределена прагматическим компонентом, они имеют глубинное духовное толкование, имплицитно выраженные вывод и мораль, которые наталкивают на определенный характер действий или предупреждают от них.

Ключевые слова: *притча, анекдот, прагматика, прагматический аспект, перлокутивный эффект, семантика, эксплицитный уровень, имплицитный уровень.*

This article is devoted to the investigation of the pragmatic aspect of Turkish parable. It is noted that there is a special variety of Turkish parable: parable-anecdote. The conclusion is made, that Turkish parables-anecdotes about Hodja Nasreddin are predefined by a pragmatic component and has deep spiritual sense, implicitly expressed moral summery, that encourages certain actions or warns against them.

Key words: *parable, anecdote, pragmatic, pragmatic aspect, perlocutionary effect, semantics, explicit level, implicit level.*

Вітчизняна лінгвістика ХХІ століття надає великої уваги вивченню текстів малих жанрів, у тому числі дидактичної спрямованості. Наявні відомості про лінгвістичну природу повчальних текстів не є вичерпними. Цей новий напрямок потребує подальшої розробки щодо конкретних типів тексту.

Вибір жанру притчі обрано матеріалом для дослідження не випадково. Притча як один з найдавніших фольклорних творів

дидактичного характеру відтворює світоглядне кредо народу, є формою вираження його самосвідомості та мініатюрним прикладом тієї чи іншої культури. У культурно-історичному плані формування жанру класичної притчі пов'язане з етапом становлення морально-етичних норм суспільства. Тексти притч зберігають інформацію з історії, етнографії, національної психології, національної поведінки, відображаючи мовні чинники крізь призму духовної культури, створюють свої концептуальні картини світу, відображені в картинах мовних. Проте дискурс притчі, будучи невід'ємною частиною суспільної ідеології, морально-етичних норм, людської свідомості та пізнання, недостатньо вивчений саме в прагматичного аспекті. Що ж до текстів турецькомовних притч, існуючі дослідження, виконані турецькими, іншими зарубіжними, а також вітчизняними ученими (І. Дурмуш, Ч. Бедреттин, А. Арслан, С. Брокельман, Х. Махмутов, Г.М. Пашаєв), носять частковий характер. Проблеми загальнотеоретичного плану в них не розглядаються, немає жодного ґрунтового аналізу текстів турецької притчі. Все це зумовило **актуальність** нашого дослідження.

Мета дослідження полягає у вивченні лінгвопрагматичних особливостей турецькомовних притч.

Об'єктом дослідження є турецька притча про Ходжу Насреддина.

Предметом – дослідження семантики турецькомовної притчі-анекдоту у прагматичному аспекті.

Перш ніж розпочати аналіз притчі як одного з найдавніших турецькомовних жанрів, цікаво відзначити, що в сучасній дослідницькій літературі не існує однозначного визначення притчі.

Розбіжності в тлумаченні притчі (С.С. Аверінцев; Т.В. Данилова; С. Добротворський; Л.С. Піхтовнікова; О.О. Товстенко, Л.Є. Туміна) були зумовлені її широким функціональним призначенням. Адже від початку свого становлення притча розвивалась і як сукупність поетичних прийомів творення образів в інших жанрах, і як окремий жанр дидактичної літератури, у якому узагальнення має повчальний характер і пропагуються моральні та релігійні настанови. Згодом, змінюючи та розширюючи свої ідейно-естетичні функції, притча поступово еволюціонує до філософського жанру. Вона починає сприйматись не лише як доступний спосіб викладу «найвищих» істин, а також як метод символічного тлумачення світу, як інструмент пізнання граничних основ буття. Притча стає формою філософсько-естетичного осягнення дійсності [Ночовка 2008, 291].

У нашому дослідженні ми виходимо із визначення притчі запропонованого Піхтовніковою Л.С.: «Притча як жанр і тип тексту – це відносно коротка прозова (рідше віршована) розповідь про реальні / нереальні дії (описані так, ніби вони дійсно відбулися в житті людей, інколи – у світі тварин, та, як правило, не виходять за межі реально можливого), в якій за допомогою прийомів непрямой комунікації, двоплановості, прозорої алегоричності, метафоризації, символізації, афоризації, драматизації, автології, а також шляхом оптимального вибору лексики передається думка про сутності, що важко піддаються вербалізації, мають велику семантичну ємкість і впливають на свідомість читача» [Піхтовнікова 2002, 264].

Як самостійний мовний жанр, притча виникла на Сході, де любили говорити загадками та алегоріями. Тексти притч на території Туреччини можна знайти ще на шумерських клинописних табличках. Становлення ж жанру притчі (від арабського «mesel») у турецькій культурі відбувалось на базі суфійської літератури та усної народної творчості тюркських народів приблизно у XIII ст. [Yeğin 1978, 532]. Значний вплив на формування та розвиток цього жанру мав Коран, найбільш авторитетний для мусульман твір притчевого характеру.

Популярними були і твори афористичного характеру, які представляли собою виклад «життєвої філософії» у формі коротеньких притч, афоризмів, сентенцій, приказок та повчань.

Незважаючи на те, що притча у чистому вигляді, з усіма належними їй ознаками, зустрічається досить часто, слід зазначити, що «поряд з так званою «класичною притчею» існує досить багато різновидів цього жанру, яким притаманні додаткові структурні елементи, але разом з цим вони зберігають основні жанроутворюючі ознаки притчі» [Туміна 2008, 52]. Дослідження турецькомовних дидактичних жанрових форм дозволило нам виокремити ще один особливий різновид притчі – притчу-анекдот.

У вітчизняних перекладних виданнях історії про Насреддина за їхніми жанровими характеристиками прийнято називати анекдотами. У проаналізованих нами роботах турецьких та закордонних дослідників ці історії мають різні жанрові дефініції: найчастіше жарт, повчальна історія, дидактична розповідь та притча. Дидактична (повчальна, моральна) розповідь посідає значне місце у творчості всіх східних поетів. Але найбільшого розквіту як жанр вона набула за часів розповсюдження суфійського вчення.

Турецькомовні історії про пригоди Ходжи Насреддина займають важливе місце у турецькій літературі і сягають своїм корінням у

культурно-історичну пам'ять традицій анекдоту за своєю структурою та притчі за своєю функцією.

Для більш точного визначення жанру таких текстів важливо розуміти їхню функцію. У фольклористиці функція розуміється як побутове призначення та розглядається як одна з основних жанровизначальних характеристик. Ці характеристики зумовлюють прагматичні функції, які ми розуміємо як функції впливу на адресата. Мовленевий вплив виявляється через досягнення перлокутивного ефекту – переконання слухача/читача в істинності певних тверджень, у результаті чого відбуваються зміни емоційного стану адресата, регуляція його поведінки або створюється естетичний ефект [Бацевич 2010, 10]. Досягнення перлокутивного ефекту великою мірою визначає ідентифікацію лінгвістичних характеристик та лежить в основі відбору мовних засобів і їх комбінаторики. Засоби мовного впливу можуть бути досить різноманітними, але їхня семантика зумовлена прагматичним компонентом, структурними елементами якого є емотивність, експресивність і оцінка [Чушенко 2008, 11]. У змісті турецькомовної притчі-анекдоту про Ходжу Насреддина значне місце посідає прагматична інформація, яку вивів на поверхню відомий суфійський містик Ідріс Шах.

За Ідріс Шахом, на Сході ці притчі здавна використовували суфії, що пройшли складне посвячення, виключно для навчання неофітів. Згодом окремі притчі знайшли розповсюдження у літературних творах майже всіх країн світу. Цей факт привернув до них певну увагу з боку схоластичної науки, що бачила в них приклад поширення культурних впливів і доводила з їхньою допомогою принципову тотожність гумору всіх народів. Перешкодити поширенню гумору неможливо, він здатний проникати крізь сталі зразки мислення, нав'язані людству звичкою і свідомими впливами. Але гумор є другорядним чинником порівняно з головним призначенням цих текстів, сенс яких полягає в тому, щоб створити основу для істинно суфійського ставлення до життя і зробити можливим досягнення духовної реалізації.

Мулла (майстер) Насреддин є класичним персонажем, що був створений дервішами для фіксації ситуацій, у яких певні стани розуму виявляються виразніше. Насреддинівські історії, відомі по всьому Середньому Сходу, є одним з найнезвичайніших досягнень в історії філософії та метафізики. Невід'ємною рисою такої історії є багатовимірність, тому розуміти її можна на будь-якому рівні. Тут і жарт, і мораль, і щось вище, що просуває свідомість потенційного містика далі шляхом духовної реалізації [Ідріс Шах 1999, 84].

Різницю між планом змісту та планом вираження можна вважати однією з основних передумов реалізації мовного впливу. Жанр притчі завжди має два виміри змісту: експліцитний та імпліцитний. За К.А. Долиніним, під експліцитним змістом висловлення розуміється той зміст, що безпосередньо виражений сукупністю мовних знаків, із яких це висловлення складене. Інакше кажучи, значення висловлення (експліцитний зміст) – це те, що сказане "відкритим текстом". Значення висловлення сприймається більш-менш однаково всіма носіями певної мови тією мірою, якою вони володіють відповідними словами й поняттями. Але інформація, закладена у висловленні, ніколи не вичерпується його експліцитним рівнем. Ту частину інформації, яка прямо не висловлена в мовних знаках, але так чи інакше впливає з нього, називають імпліцитним змістом або підтекстом [Долинін 1985, 16–18].

У прагматичному плані власне розповідь про Насреддина не може привести до повного осяяння, бо суфізм є щось таке, що потрібно не лише усвідомити, але й пережити. З іншого боку, така розповідь встановлює особливого роду зв'язок між звичайним життям і трансмутацією свідомості, чого раніше не вдавалося досягти ще в жодному літературному жанрі. Один із дервішських учителів сказав, що ці історії схожі на плоди персикового дерева. У них є краса, живильні речовини і приховані глибини – зернятка плоду. Милуючись цими плодами, ми можемо бачити форму і колір, можливо, насолодитися запахом або зрозуміти їхню будову. Теж саме і з притчами: людина може прийти в емоційне збудження від поверхневого сенсу, посміятися над жартом або замилуватися красою. Усе це відбувається так, ніби персик лише позичили вам. "Ви можете з'їсти персик і випробувати ще одну насолоду – осягнути його зміст. Персик, що дав вам поживні речовини, стає частиною вас самих. Ви можете викинути кісточку або розбити її і виявити усередині дуже смачне зернятко. Це і є прихована глибина» [Ідріс Шах 1999, 114].

Оскільки мислення звичайної людини шаблонне і вона не може пристати на абсолютно іншу точку зору, від неї зазвичай приховується велика частина сенсу того, що відбувається. Вона може жити і навіть досягати успіху, але вона не може зрозуміти всього, що відбувається довкола.

Відома притча-анекдот, що заперечує поверхнєве переконання в причинно-наслідковому зв'язку, робить його жертвою: «Одного дня прямо на голову Насреддину, що йшов вузьким провулком, з даху будинку впала якась людина. З цієї людиною нічого не сталося, але

мулла потрапив до лікарні. Один з учнів Насреддина запитав його: «Який урок ви зробили з цього випадку, майстре?» – «Відмовся від віри в неминучість, навіть якщо причина і наслідок здаються неминучими! Уникай теоретичних питань на зразок цього: «Чи зламає чоловік собі шию, якщо впаде з даху? Впав він, а шию зламав собі я!»

Насреддин, який є суфійським учителем, часто застосовує дервішську техніку, яка полягає в тому, що він грає роль необізнаної людини, щоб зробити істину яскравішою. За суфізмом, механізм логічного обґрунтування перешкоджає розвитку здатності сприймати. Суфійський вплив може часто не діяти тому, що його не можуть сприйняти належним чином: «До Насреддина прийшов сусід і попросив позичити йому мотузку для білизни. «Вибач, але я сушу на ній муку», – сказав Насреддин. «Як же можна сушити муку на мотузці?» – запитав сусід. «Це не так важко, як ти думаєш, особливо якщо не хочеш її позичати».

Тут Насреддин втілює собою частину розуму, яка не може зрозуміти, що до істини не слід прагнути за допомогою таких стандартних методів. Як ми побачимо з наступного прикладу, суфізм заперечує припущення про те, що будь-яка жива людина є сприйнятливою. Людина може бути клінічно живою і в той же час мертвою, з точки зору здібності до сприйняття. Ні логіка, ні філософія не допоможуть їй набутися цієї здатності:

«Якось мулла міркував уголос: «Як я зможу взнати, живий я або вже помер?» Його дружина сказала: «Не будь таким дурнем; коли ти помреш, у тебе похолодіють кінцівки». Незабаром після цього Насреддин рубав дрова в лісі. Була зима і він раптом відчув, що у нього похолоділи руки й ноги. «Я, звичайно, помер, – подумав він – і мені треба кидати роботу, тому що мерці не працюють». Насреддин не лише кинув роботу, але й улігся на землю, тому що мерці не ходять. Незабаром з'явилася зграя вовків і почала нападати на прив'язаного до дерева осла Насреддина.

«Продовжуйте, користуйтеся тим, що я помер, – подумав мулла, не встаючи з місця, – але якби я був живий, я б не допустив таких вільностей зі своїм ослом».

Підготовку розуму суфія не можна вважати завершеною, поки людина не зрозуміє, що вона повинна щось зробити для себе самостійно і не припинить думати, що інші зможуть це зробити за неї [Дріс Шах 1999, 89].

З огляду на вищесказане, можемо зробити висновок, що таке явище турецької літератури, як історії про Ходжу Насреддина за

своєю жанровою інтерпритацією належать до дидактичних притч-анекдотів, що ж до своєї семантики, вони зумовлені прагматичним компонентом, мають глибинне духовне тлумачення, свій прихований зміст, імпліцитно виражений висновок та мораль, які наштавхують на певний характер дій або застерігають від них.

Більш докладно способи реалізації прагматичного аспекту семантики турецькомовної притчі анекдоту будуть розглянуті у наступній статті.

1. *Бацевич Ф. С.* Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія /Ф. С.Бацевич. – Л.: ПАІС, 2010. – 336 с. 2. *Данилова Т. В.* Архетипические корни притчи / Т. В. Данилова // Рациональность и семиотика дискурса / отв. ред. Б. А. Парахонский. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 59–73. 3. *Добротворский С.* Притча в древнерусской духовной письменности / С. Добротворский // Православ.собеседник. – 1964. – № 4 (апр.). – С. 316–410. 4. *Идрис Шах.* Суфии. – М.: Издательство Локид, 1999. – 448 с. 5. *Ночовка О. І.* Притча як особлива форма філософування в давньоруській культурі / Ночовка О.І. // Філософія і соціологія в контексті сучасної культури: зб. наук. праць. Дніпропетровськ, 2008. – С.288–294. 6. *Пихтовникова Л. С.* Тексты и методы: лингвостилистическая характеристика и интерпретация немецкой притчи как типа текста и как жанра / Л.С.Пихтовникова // Семантика слова, речення та тексту: зб. наук. статей. – Вип. 6. – Київ: КДЛУ, 2002. – С. 259–265. 7. *Тумина Л. Е.* Притча как школа красноречия: Учебное пособие / Тумина Л.Е. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 368 с. 8. *Чушенко Ю. М.* Прагматика німецького побутового анекдоту/ Ю.М. Чушенко// Держава та регіони: науково-виробничий журнал. Запоріжжя, 2008. – №1. – С. 8–12. 9. *Abdullah Yegin-A.* Kadir Badəllə, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Vüyük Lugat, İstanbul: Sebat Yayınevi, 1978. – 948с.

Дергун Т.В., викл.,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНИХ ЖУРНАЛЬНИХ СТАТТЯХ НАУКОВО- ТЕХНІЧНОЇ ТЕМАТИКИ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

В англомовних журнальних статтях науково-технічної тематики фразеологічні одиниці співвідносять інтелектуальну діяльність і нові технології з фігурою, тобто фокальним компонентом, і силовою